

Η ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ 1943-2017: ΤΑΣΕΙΣ, ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Ανδρονίκου, Άντη¹

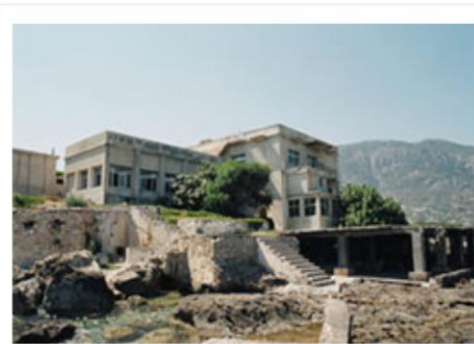
Περίληψη

Το άρθρο αυτό επιχειρεί να μελετήσει, να καταγράψει, να περιγράψει, να παρουσιάσει και να αναλύσει την εφαρμογή της σχολικής κοινωνικής εργασίας στην Κύπρο μέσα από τους σημαντικότερους ιστορικούς σταθμούς όπως αυτοί διαμορφώθηκαν διαχρονικά και συνέβαλαν στην ανάπτυξή της. Η διερεύνηση φέρνει στο φως και κατατάσσει τη σχολική κοινωνική εργασία στην Κύπρο σε τρεις σημαντικές χρονικές περιόδους: την Πρώιμη εποχή 1943 - 1960, τη Νέα εποχή 1961 - 2007 και την Τρέχουσα εποχή 2008 - 2017. Μέσα από τα ευρήματα αναδεικνύεται η διάδοση και η ανάπτυξή της στο σχολείο θέτοντας ως προάγγελο της εφαρμογής της τους ανήλικους παραβάτες και το συστημικό μοντέλο παρέμβασης της κοινωνικής εργασίας, με εστίαση στη βελτίωση των αλληλεπιδράσεων του τρίπτυχου μαθητές/τριες - οικογένεια - σχολείο, μέσα από την Κοινωνική Εργασία με Άτομα, Ομάδες, Οικογένειες και την Κοινότητα. Αντίστοιχα, αναδύονται οι μορφές και τα πεδία εφαρμογής της αλλά και οι εναλλασσόμενοι ρόλοι των επαγγελματιών, από το ρόλο του επόπτη στο ρόλο του εξωτερικού συμβούλου και καθοδηγητή μέχρι τη δημιουργία Κοινωνικής Υπηρεσίας στο σχολικό περιβάλλον.

Λέξεις κλειδιά: Σχολική Κοινωνική Εργασία, Σχολικοί Κοινωνικοί Λειτουργοί, Εκπαιδευτικό Σύστημα

1. Πρώιμη Εποχή 1943-1960

Οι παρεμβάσεις των Κοινωνικών Λειτουργών στο εσωκλειστο ειδικό σχολείο εκπαίδευσης και καθοδήγησης της Λαπήθου (Λάμπουσας) το 1943

Στη δεκαετία του 1940, σε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού του κυπριακού εκπαιδευτικού συστήματος, ο διευθυντής του δασκαλικού Κολλεγίου στην Κύπρο και μετέπειτα διευθυντής Παιδείας Dr. Sleight, λειτουργεί με απόφαση της αποικιοκρατικής Αγγλικής Κυβέρνησης, το 1943, την Αναμορφωτική Σχολή Λαπήθου, με στόχο την παροχή τεχνικής και

1. Κοινωνική Λειτουργός, Δρ., Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό, Frederick University, Κύπρος.

ξενοδοχειακής εκπαίδευσης. Στις σκέψεις του συμπεριλαμβάνεται και η αντιμετώπιση του κοινωνικού φαινομένου των ανήλικων αγοριών παραβατών της εποχής που οι παραβάσεις τους αφορούσαν μικροκλοπές ή εμπλοκή σε νεανικές συμμορίες, μέσα από τη μετακίνησή τους από τις φυλακές της Αθαλάσσας σε ένα ειδικό σχολείο εκπαίδευσης και καθοδήγησης. Η αποικιοκρατική Αγγλική Κυβέρνηση πείθεται για τη μετακίνηση των ανήλικων ενώ στους κανονισμούς εισδοχής της Σχολής συμπεριλαμβάνονται και αρκετά παιδιά που δεν είχαν καμία παράβαση αλλά ανάγκη από «φροντίδα και προστασία», εφόσον δεν υπήρχαν άλλες δομές και υπηρεσίες για να προστατευθούν.

Η Σχολή απευθυνόταν μόνο σε αγόρια από 12 έως 18 χρόνων και πρόσφερε σε αυτά τεχνική εκπαίδευση (οικοδόμοι, πελεκάνοι, ελαιοχρωματιστές, υδραυλικοί, χειροτέχνες και κηπουροί) και καθοδήγηση. Φιλοξενούσε Ελληνοκύπριους, Τουρκοκύπριους, Μαρωνίτες και Αρμένιους. Τα παιδιά διαχωρίζονταν σε τρεις μεγάλες ομάδες, στους Πισιρίκους (12-13 ετών), τους Πράσινους (14-16 ετών) και τους Βένετους (17-18 ετών). Υπήρχαν τάξεις εκπαίδευσης, εργαστήρια, αίθουσες γυμναστικής, γήπεδα καλαθόσφαιρας, γεωργικές εκτάσεις καλλιέργειας γης και φάρμα με ζώα, κουζίνα, τραπεζαρία και γραφεία, τμήμα πρώτων βοηθειών και νοσηλείας τα οποία δημιουργήθηκαν με τη συμβολή των ίδιων των παιδιών και του προσωπικού που εργαζόταν εκεί. Το εκπαιδευτικό, τεχνικό προσωπικό, οι οικονόμοι και τα ανήλικα παιδιά διέμεναν στους κοιτώνες της Σχολής (Κοκκινίδης, 16 Μαΐου 2016).

Η Σχολή Λαπήθου υποστηριζόταν από μια εξωτερική κοινωνική υπηρεσία που αποτελούνταν αρχικά από ένα μικρό πυρήνα 5 Κηδεμονευτικών Λειτουργών, που είχαν διοριστεί στα μέσα της δεκαετίας του '40 για να επιτηρούν τους ανήλικους παραβάτες και να επιβλέπουν τη λειτουργία της Αναμορφωτικής Σχολής Λαπήθου (Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας, 2010).

Ανάμεσα σε αυτούς, και κοινωνικοί λειτουργοί που λειτουργούσαν ως επισκέπτες συνεργάτες και σύμβουλοι στο τρίγωνο ειδικό σχολείο-οικογένεια-κοινότητα. Κύριος ρόλος τους ήταν η αξιολόγηση και κάλυψη των κοινωνικών και ψυχολογικών αναγκών των παιδιών, η υποβοήθησή τους για κοινωνική επανένταξη αλλά και ενσωμάτωσή τους στο χώρο του ειδικού σχολείου, η παροχή ατομικών συμβουλευτικών υπηρεσιών προς τους μαθητές, η καθοδήγηση και συμβουλευτική των εκπαιδευτικών σε θέματα διαχείρισης συμπεριφορών, η προώθηση και ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων και η καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων στα παιδιά (πχ. συνεργασία, αλtruιστικά ιδεώδη, ομαδικότητα, αποδοχή, σεβασμός, κλπ).

Επίσης, ρόλος τους ήταν η σύνδεση της οικογένειας με τη Σχολή, η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ τους με κύριο στόχο την εμπλοκή και συμμετοχή των γονέων στις δραστηριότητες της Σχολής. Επιπρόσθετα, στόχος τους ήταν η δημιουργία υγιών οικογενειακών σχέσεων για αποδοτικότερη μαθησιακή και κοινωνική επίδοση των ανήλικων παραβατών.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί μέσα σε αυτά τα πλαίσια και λαμβάνοντας υπόψη ότι οι εκπαιδευτικοί και το άλλο προσωπικό που εργοδοτούνταν στη Σχολή διέμεναν εκεί, παρείχαν υποστηρικτικές και συμβουλευτικές υπηρεσίες και προς τις οικογένειες αυτών. Ως κυριότερες υπηρεσίες αναφέρονται η αξιολόγηση και κάλυψη ψυχοκοινωνικών αναγκών που προκύπταν λόγω της απουσίας βασικών μελών της οικογένειας (Νεοφύτου, 25 Μαΐου 2017).

Αυτή η αναγκαιότητα για περίθαλψη και φροντίδα ορισμένων παιδιών που στερούνταν μια ομαλή οικογενειακή ζωή και που συχνά οδηγούνταν στην εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς και κατέληγαν στην Αναμορφωτική Σχολή Λαπήθου ή γίνονταν θύματα εκμετάλλευσης και κακής φροντίδας, οδήγησε το 1952 στη δημιουργία των Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας ως κρατικού φορέα παροχής κοινωνικών υπηρεσιών (Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας, 2010).

Η Αναμορφωτική Σχολή Λαπήθου εγκαταστάθηκε στη Λάπηθο (ή Λάμπουσα), κωμόπολη και παραλιακός δήμος, στα δυτικά της πόλης της Κερύνειας. Λειτουργήσε με 40 ανήλικα παιδιά μέχρι τον Αύγουστο του 1974 οπότε αναγκάστηκε να διακόψει τη λειτουργία της, εφόσον καταλήφθηκε από τα τουρκικά στρατεύματα και εξακολουθεί να είναι κατεχόμενη πόλη. Το 1979 η Σχολή επαναλειτουργήσε στα Πολεμίδια με τη βοήθεια της Υπηρεσίας του Υπάτου Αρμοστή για τους Πρόσφυγες των Ο.Η.Ε., ενώ το 1986 η Σχολή έκλεισε οριστικά με το θεσμό της αποποινικοποίησης της μεταχείρισης ανηλίκων παραβατών (Δήμος Λαπήθου, 2015).

Οι κοινωνικοί λειτουργοί, για 38 χρόνια που διήρκεσε συνολικά η λειτουργία της Σχολής Λαπήθου, ως εξωτερικοί επόπτες, σύμβουλοι και καθοδηγητές παρείχαν υπηρεσίες στήριξης των μαθητών σε ατομικό επίπεδο, συμβουλευτική παρέμβαση στις οικογένειες τόσο των μαθητών όσο και των εκπαιδευτικών, ενώ λειτουργούσαν υποστηρικτικά τόσο σε θέματα σχολικής διοίκησης όσο και σε θέματα υποβοήθησης εκπαιδευτικών στη διαχείριση περιπτώσεων μαθητών. Ο θεσμός αυτός στα 18 χρόνια εφαρμογής του και με την ίδρυση της Ελληνικής Κοινωνικής Συνέλευσης το 1960, η οποία αποτελούσε την αρμόδια αρχή για θέματα παιδείας, επεκτείνεται μέσα από το διορισμό Κοινωνικού Λειτουργού για παγκύπρια κάλυψη αναγκών των μαθητών σε όλα τα σχολεία που λειτουργούσαν στην ελεύθερη Κύπρο.

Μιχάλης Κοκκινίδης, τελευταίος διευθυντής της Αναμορφωτικής Σχολής Λαπήθου. (Φωτογραφία από τη συνέντευξη στη Μηνανή του Χρόνου, 2016.)

Όπως διαπιστώνεται, η συμβολή της αποικιοκρατικής Αγγλικής Κυβέρνησης διαδραμάτισε και στην Κύπρο εξέχοντα ρόλο για την απαρχή της κοινωνικής εργασίας στο νησί. Άλλωστε, η Αγγλία έχει μακρά παράδοση στην

Κοινωνική Πρόνοια, όπως αυτή καταγράφεται και ιστορικά μέσα από την θέσπιση του "Νόμου περί Πτωχών" το 1601, από την Ελισάβετ Α' (Καλλινικάκη, 1998). Η περίοδος της Αγγλοκρατίας

στο νησί (1878-1960) συνέβαλε καταλυτικά στην ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας κυρίως μέσα από την προώθηση νομοθεσιών για την κοινωνική προστασία όπως ο «*περί Ψυχικής Νοσηλείας*» Νόμος του 1931, ο «*περί Αδικοπραγούντων Ανηλίκων*» Νόμος το 1935 και ο «*περί Παίδων*» Νόμος το 1956.

Η προστασία των παιδιών σηματοδοτεί και στην Κύπρο έναν από τους κυριότερους τομείς άσκησης της κοινωνικής εργασίας, που αποτέλεσε και τον προάγγελο της σχολικής κοινωνικής εργασίας. Η τελευταία αναπτύχθηκε μέσα από τη στόχευση των κοινωνικών λειτουργών στο τρίπτυχο σχολείο – οικογένεια – κοινότητα, όπως αυτά αναφέρονται και στην ευρύτερα ιστορική εμφάνιση της σχολικής κοινωνικής εργασίας στην Ευρώπη (Καλλινικάκη, 1998). Είχε προηγηθεί η πρόσληψη κοινωνικών λειτουργών στα δημόσια σχολεία στο Σικάγο των ΗΠΑ το 1906 μέσα από το θεσμό του επισκέπτη δασκάλου, με βασικό έργο τη διασύνδεση του σχολείου με το οικογενειακό περιβάλλον των μαθητών και την υποβοήθηση των ίδιων των μαθητών (Ehrenreich, 1985). Στην Ελλάδα εμφανίζονται κοινωνικοί λειτουργοί ως επιμελητές ανηλίκων το 1953 με την πρόσληψή τους στην κοινωνική πρόνοια (Καλλινικάκη, 2011).

2. Νέα Εποχή 1961-2007

Το όραμα για εκπαιδευτική ανάπτυξη μέσα από τον επίσημο διορισμό Κοινωνικού Λειτουργού στα Σχολεία

Ο εκσυγχρονισμός του κυπριακού εκπαιδευτικού συστήματος και η παροχή υπηρεσιών στους μαθητές παρέμενε ένα συνεχές και ανεξήγητο έργο για τον Κωνσταντίνο Σπυριδάκη, τότε προεδρεύοντα της Ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης Κύπρου -η οποία, όπως αναφέρθηκε, αποτελούσε την απόλυτη Αρχή στα θέματα Παιδείας- και πρώτο Υπουργό Παιδείας με τη μετεξέλιξη της Κοινοτικής Συνέλευσης το 1965 σε Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου. Ο Κωνσταντίνος Σπυριδάκης, μία από τις μεγαλύτερες πνευματικές μορφές της νεότερης ιστορίας της Κύπρου, συνέβαλε αποφασιστικά και ποικιλοτρόπως στην πνευματική και εκπαιδευτική ανάπτυξη του κυπριακού ελληνισμού. Το 1961, ένα χρόνο μετά την ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας, προσλαμβάνει και διορίζει την κοινωνική λειτουργό Μαλάμω Νεοφύτου για παγκύπρια κάλυψη αναγκών των μαθητών στα σχολεία που λειτουργούσαν τότε στην Κύπρο.

Παρ' όλο που δεν υπήρχε θεσμοθετημένο καθηκοντολόγιο για τη θέση, εντούτοις μέσα από την εμπειρία της Σχολής Λαπήθου, τη συνεργασία με τα σχολεία και την κοινωνική αξιολόγηση των αναγκών, το έργο του κοινωνικού λειτουργού ήταν κυρίως αναπτυξιακό και οι δράσεις επικεντρώνονταν στο τρίγωνο σχολείο-οικογένεια-κοινότητα, μέσα από τη διεπιστημονική συνεργασία και την εφαρμογή κυρίως των μεθόδων της Κοινωνικής Εργασίας με άτομα, ομάδες, οικογένεια και κοινότητα.

Συγκεκριμένα, οι παρεμβάσεις αφορούσαν τη συνεργασία με τη σχολιατρική υπηρεσία για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων, συνεργασία με τον εκπαιδευτικό ψυχολόγο για διαχείριση περιπτώσεων, κατ'οίκον επισκέψεις στην οικογένεια, λήψη κοινωνικού ιστορικού των μαθητών/τριών, συγκέντρωση γονέων με στόχο μικρές διαλέξεις σε διάφορους θεματικούς τομείς για βελτίωση των σχέσεων στην οικογένεια και απόκτηση δεξιοτήτων χειρισμού παιδιών, δημιουργία ομάδων μαθητών/τριών εντός του σχολικού περιβάλλοντος (πχ. βοήθεια στο διάβασμα), διοργάνωση εξωσχολικών δραστηριοτήτων για μαθητές/τριες με στόχο την κοινωνικοποίησή τους (πχ. εκδρομές, βόλτα με τα ποδήλατα) καθώς και οικογενειακή συμβουλευτική στο χώρο του σχολείου και κατ'οίκον (Νεοφύτου, 25 Μαΐου 2017).

Μια από τις σημαντικότερες δράσεις ανάπτυξης ήταν επίσης η συνεργασία με τους Συνδέσμους Γονέων και την Ομοσπονδία Εκπαιδευτικών. Η κοινωνική λειτουργός είχε το ρόλο της διασύνδεσης με στόχο την υποβοήθηση του παιδιού, του δασκάλου και του γονέα.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, οι στόχοι και η αποστολή της σχολικής κοινωνικής εργασίας επικεντρώνονταν πρώτιστα στους μαθητές μέσα από την εξατομικευμένη παιδαγωγική υποστήριξη, τη στήριξη του ευρύτερου περιβάλλοντος των μαθητών με εστίαση στην οικογένεια και την κοινότητα, τη συνεργασία με το σχολείο και τους εκπαιδευτικούς αλλά και την κινητοποίηση της διεπιστημονικής και κοινοτικής συνεργασίας μέσα από τη δικτύωση με κοινοτικές υπηρεσίες, φορείς, οργανωμένα συνόλα, κα.

Συνοπτικά, στην Κύπρο την εν λόγω χρονική περίοδο, οι τομείς δράσης αφορούσαν στην πρόληψη και αντιμετώπιση καταστάσεων που επηρέαζαν όλους τους εμπλεκόμενους (μαθητές-οικογένεια-σχολείο-κοινότητα). Επρόκειτο δηλαδή για μια ολιστική προσέγγιση σε όλο το φάσμα του σχολικού περιβάλλοντος.

Ο θεσμός αυτός διήρκεσε μέχρι το 1968, πριν τη λήξη δηλαδή της θπείας του Υπουργού Παιδείας Κ. Σπυριδάκη. Η επέκταση των Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας κατά τη περίοδο 1962 – 1972, με τη δημιουργία προγραμμάτων για κάλυψη των αναγκών των παιδιών προσχολικής ηλικίας, έθεσε εξολοκλήρου τη νομική ευθύνη στο Τμήμα Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας ως κρατικό μηχανισμό για τα ζητήματα των μαθητών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη μετάθεση των κρατικών ευθυνών για τα θέματα ανήλικων μαθητών από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού στο Υπουργείο Εργασίας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας, 2010).

Για τα επόμενα 40 χρόνια το θέμα της ένταξης και αξιοποίησης των κοινωνικών λειτουργών στα σχολεία παρέμεινε σιωπηλό και ανεκμετάλλετο, εφόσον σε καμία έκθεση ή χάραξη πολιτικής τόσο από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού όσο και από το Υπουργείο Εργασίας, Πρόνοιας

και Κοινωνικών Ασφαλίσεων δεν γινόταν αναφορά για την αναγκαιότητα και το θεσμό των σχολικών κοινωνικών λειτουργών.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί στα χρόνια που ακολούθησαν, στα πλαίσια λειτουργίας της Υπηρεσίας για την Οικογένεια και το Παιδί και με στόχο την ενίσχυση των οικογενειών, την ασφάλεια και προστασία των παιδιών, συνεργάζονται στενά με το σχολικό περιβάλλον παρέχοντας κυρίως πυροσβεστικές υπηρεσίες σε περιπτώσεις αναφοράς παραμέλησης και κακοποίησης παιδιών, οι οποίες καλύπτονται μέσα από συγκεκριμένες νομοθετικές ρυθμίσεις και συμβάσεις.

Κύρια καθήκοντα των Κοινωνικών Λειτουργών των Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας για την περίοδο 1968 μέχρι και σήμερα σε ό,τι αφορά τη συνεργασία τους με το σχολικό περιβάλλον, παραμένουν η επιτόπια αξιολόγηση του παιδιού στο σχολικό περιβάλλον, η συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς, η συμμετοχή σε διεπιστημονικές ομάδες στο χώρο του σχολείου, η συνεργασία με την οικογένεια του παιδιού και η διασύνδεση με φορείς και υπηρεσίες. Σε αυτά συμπεριλαμβάνεται και η κάλυψη οικονομικών, εκπαιδευτικών, ψυχοκοινωνικών αναγκών που μπορεί να προκύψουν για κάθε περίπτωση ευθύνης τους.

Ωστόσο, η συνεχιζόμενη αλλαγή της οικογενειακής δομής και των κοινωνικών συνθηκών επηρέασαν και το εκπαιδευτικό σύστημα οδηγώντας στην ανάγκη για μια πιο συστηματική και ολιστική παρέμβαση, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα την αδυναμία του σχολικού περιβάλλοντος να χειριστεί από μόνο του τα νέα δεδομένα.

Αυτές οι μεταλλασσόμενες ανάγκες που επιδρούν και στο σχολικό σύστημα καθώς και τα έντονα φαινόμενα βίας και παραβατικότητας στο σχολικό περιβάλλον, οδήγησαν στην εκπόνηση ερευνών με στόχο την εξεύρεση τρόπων πρόληψης και αντιμετώπισής τους, των οποίων τα αποτελέσματα υποδεικνύουν εκ νέου την ανάγκη για σχολική κοινωνική εργασία.

3. Τρέχουσα εποχή 2008 – 2017

Η έκθεση για τη Σχολική Βία και το πρωτόκολλο επαναλειτουργίας σε πιλοτική φάση του θεσμού της ένταξης Λειτουργών Ευημερίας στα σχολεία

Ο Υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού Ανδρέας Δημητρίου, τον Απρίλιο του 2008, αναγνωρίζοντας αυτές τις νέες ανάγκες αλλά και την αδυναμία του σχολικού συστήματος να ανταποκριθεί στα φαινόμενα σχολικής βίας, δυο μήνες μετά τη ανάληψη της Υπουργίας του, προτείνει τη σύσταση επταμελούς επιτροπής ειδικών για μελέτη και αξιολόγηση του προβλήματος της σχολικής βίας και αντικοινωνικής συμπεριφοράς στα σχολεία με στόχο την κατάθεση εισηγήσεων και προτάσεων για πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου.

Συντονιστής της επιτροπής διορίζεται και προεδρεύει ο Καθηγητής Νομικής Ψυχολογίας Ανδρέας Καπαρδής με τα υπόλοιπα μέλη να προέρχονται από το χώρο της Ψυχολογίας, της Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας, της Εγκληματολογίας και των Εκπαιδευτικών Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης.

Η απουσία επαγγελματία κοινωνικού λειτουργού ως μέλους της εν λόγω επιτροπής επισημαίνεται μεν ως παράλειψη, αλλά δεν παρεμποδίζει την αναγνώριση του ρόλου του κοινωνικού λειτουργού στο σχολείο, εφόσον στην Έκθεση της Επιτροπής για τη Σχολική Βία το 2008 (σημείο 2.1.5.3) προτείνεται για πρώτη φορά η εισαγωγή του θεσμού του Σχολικού Κοινωνικού Λειτουργού, που, όπως αναφέρεται, αποτελεί και μια από τις δράσεις του Σχεδίου Δράσης του Συμβουλίου Εγκληματικότητας.

Η Έκθεση δεν παραμένει μόνο στην εισήγηση για την αναγκαιότητα του θεσμού αλλά θέτει και τους κύριους στόχους που οφείλουν να έχουν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί στο σχολικό περιβάλλον και οι οποίοι αφορούν: τον έγκαιρο εντοπισμό παιδιών που αντιμετωπίζουν προβλήματα συμπεριφοράς και προσαρμογής με στόχο τη μείωση της κοινωνικής δυσπροσαρμοστικότητας και την πρόληψη της περιθωριοποίησης, τη συνεργασία με τους μαθητές και την οικογένεια, τις κατ'οίκον επισκέψεις στο οικογενειακό περιβάλλον και τη συνεργασία με το σχολείο για υποβοήθηση των μαθητών (Έκθεση Επιτροπής για τη Σχολική Βία, 2008).

Ένα χρόνο μετά την εισήγηση της Επιτροπής, το 2009, δημιουργείται πρωτόκολλο συνεργασίας μεταξύ των Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας και του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου για ένταξη σε πιλοτική φάση Λειτουργών Ευημερίας στα σχολεία, με επιλογή επαγγελματιών από την επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας.

Το πρόγραμμα εφαρμόζεται πιλοτικά τον ίδιο χρόνο το Μάιο σε 10 γυμνάσια: 3 στη Λάρνακα, 4 στη Λεμεσό και 3 στη Λευκωσία (2 Γυμνάσια και 1 Τεχνική Σχολή). Ως στόχοι των Λειτουργών Ευημερίας στα σχολεία τέθηκαν η εξεύρεση μηχανισμού έγκαιρου εντοπισμού και χειρισμού περιπτώσεων, καθώς και η πρόληψη των διαρροών των παιδιών που αντιμετωπίζουν προβλήματα συμπεριφοράς/ σχολικής αποτυχίας και κίνδυνο για πρόωρη εγκατάλειψη (Ετήσια Έκθεση Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας, 2009).

Το 2010, οι Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας μέσα από την ετήσια έκθεση, έθεσαν ως προτεραιότητα την αξιολόγηση της α΄φάσης εφαρμογής του θεσμού του σχολικού κοινωνικού λειτουργού, η οποία θα καθόριζε την περαιτέρω επέκτασή του σε συνδυασμό και με διαδικασίες πρόσληψης νέου προσωπικού. Το 2012, η πιλοτική περίοδος ολοκληρώθηκε και πραγματοποιήθηκε η αξιολόγησή της από τις ίδιες τις ΥΚΕ, αλλά μέχρι το έτος διεξαγωγής αυτής της μελέτης, τα αποτελέσματα από την εφαρμογή του θεσμού δεν είχαν δημοσιοποιηθεί (Ετήσιες Εκθέσεις Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας, 2010-2014).

Σοβαρά μειονεκτήματα του πρωτόκολλου συνεργασίας για την προώθηση και ανάπτυξη του θεσμού αποτέλεσαν τα εξής: α) Οι θέσεις πληροφορήθηκαν ως Λειτουργοί Ευημερίας και όχι ως Κοινωνικοί Λειτουργοί Ευημερίας ή Σχολικοί Κοινωνικοί Λειτουργοί, δίδοντας τη δυνατότητα ερμηνείας και ταύτισης και με άλλες ειδικότητες που εργοδοτούνται στις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας. β) Η παροχή υπηρεσιών από τους κοινωνικούς λειτουργούς στο σχολικό περιβάλλον ήταν κατά πολύ περιορισμένη χρονικά εφόσον δεν απαλλάχθηκαν από τις υποχρεώσεις τους στην Πρόνοια. γ) Ένας κοινωνικός λειτουργός είχε υπό την ευθύνη του περισσότερα από δυο σχολεία με αποτέλεσμα τη δυσκολία δημιουργίας ουσιαστικών σχέσεων και παρεμβάσεων στο σχολικό περιβάλλον. δ) Δεν υπήρξε δημόσια προβολή των αποτελεσμάτων από την εφαρμογή του θεσμού.

Ωστόσο, στα πλαίσια αυτού του πρωτόκολλου συνεργασίας, προκύπτει μια σημαντική και ουσιαστική εξέλιξη για την ανάπτυξη του θεσμού των σχολικών κοινωνικών λειτουργών, που αφορούσε στην εμπλοκή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης μέσα από την πρωτοβουλία του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού.

4. Η Δημιουργία Θέσεων Σχολικών Κοινωνικών Λειτουργών στη Μέση Εκπαίδευση σε Επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Παράλληλα με την πιλοτική φάση της ένταξης Λειτουργών Ευημερίας στα σχολεία, το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού μέσα από τη Συντονιστική Επιτροπή Αγωγής Υγείας και Πολιτότητας (ΣΕΑΥΠ), προώθησε το χρηματοδοτημένο πρόγραμμα *"Η κοινωνία σύμμαχος του σχολείου"* με στόχο τη θέσπιση θέσεων Σχολικών Κοινωνικών Λειτουργών στη Μέση εκπαίδευση σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Κύριος στόχος του Προγράμματος ήταν η δημιουργία κοινωνικής υπηρεσίας εντός του σχολικού περιβάλλοντος.

Το πρόγραμμα αξιοποίησαν διάφοροι δήμοι στην επαρχία Λευκωσίας και Λεμεσού και εφαρμόστηκε από το 2009 ως το 2016 σε Τεχνικές Σχολές Μέσης Εκπαίδευσης και σε Λύκεια (Δήμος Στροβόλου, 2016).

Στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων των σχολικών κοινωνικών λειτουργών που απασχολήθηκαν στα πλαίσια του Προγράμματος, συμπεριλαμβάνονταν:

- Ο συντονισμός και η οργάνωση της λειτουργίας του Προγράμματος
- Η συνεργασία με τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης
- Η διασύνδεση μεταξύ σχολείου και οικογένειας
- Η διερεύνηση και εκτίμηση των αναγκών και δυνατοτήτων των μαθητών
- Ο καταρτισμός ενός ατομικού, οικογενειακού και κοινωνικού ιστορικού των μαθητών

- Η ανάπτυξη και εφαρμογή εξατομικευμένων σχεδίων παρέμβασης με μαθητές, ομάδες μαθητών και με τις οικογένειές τους
- Η συνεργασία σε ατομική ή ομαδική βάση (μικρές ομάδες) με μαθητές που αντιμετωπίζουν κάποιο ειδικό πρόβλημα κοινωνικής ή προσωπικής φύσης
- Η συνεργασία με τις οικογένειες των μαθητών σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο για ικανοποίηση των αναγκών των μαθητών και για προώθηση των εκπαιδευτικών τους στόχων
- Οι κατ'οίκον επισκέψεις στις οικογένειες των μαθητών, προκειμένου να διερευνηθούν οι συνθήκες διαβίωσης και η συμβολή στη βελτίωση των ενδοοικογενειακών σχέσεων
- Η ανάπτυξη και διατήρηση συνεργασιών με ιδρύματα, οργανώσεις και υπηρεσίες της κοινότητας, επιδιώκοντας την καλύτερη αξιοποίηση των υπηρεσιών τους από τους μαθητές και τις οικογένειές τους
- Η συνεργασία με τους/τις καθηγητές/τριες και το διοικητικό προσωπικό του σχολείου και, όπου χρειάζεται, με άλλες κοινωνικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες, για τη διεξαγωγή έρευνας και για παρέμβαση σε περιπτώσεις μαθητών με συχνές απουσίες, προβλήματα συμπεριφοράς, μαθησιακές δυσκολίες και πιθανή βία στην οικογένεια
- Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων που ευαισθητοποιούν μαθητές, το προσωπικό του σχολείου και την κοινότητα για την αποδοχή της διαφορετικότητας και του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα των σχολείων ενισχύοντας έτσι την ένταξη και προσαρμογή όλων των μαθητών
- Η συμμετοχή σε διεπιστημονικές ομάδες για διαχείριση περιπτώσεων
- Η διοργάνωση διαφόρων δραστηριοτήτων και πρόληψης κοινωνικών και άλλων προβλημάτων
- Η παρέμβαση σε καταστάσεις κρίσης
- Η εφαρμογή των κρατικών πολιτικών και ειδικότερα του Υπουργείου Παιδείας που αφορούν στην εκπαίδευση των μαθητών
- Η συμμετοχή στον κοινωνικό σχεδιασμό και στην κοινωνική πολιτική για την εκπαίδευση
- Η διατήρηση επικοινωνίας με τους μαθητές και τις οικογένειες τους κατά τη διάρκεια των σχολικών διακοπών (καλοκαίρι, Χριστούγεννα, Πάσχα)
- Η συνεργασία με φορείς κρατικούς και δημοτικούς για την οργάνωση προγραμμάτων κατά τις περιόδους των σχολικών διακοπών

Παρ' όλο που το Πρόγραμμα στην αρχική του μορφή του του 2009 λειτούργησε πιλοτικά, η αναγκαιότητα άσκησης της κοινωνικής εργασίας στα σχολεία στην Κύπρο κατά την περίοδο 2013-2014 αρχίζει να γίνεται ακόμη πιο επιτακτική δεδομένου των αλλαγών στην οικογενειακή μονάδα και των κοινωνικών και οικονομικών συνθήκες που διαμορφώθηκαν στο νησί εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και το «κούρεμα» των καταθέσεων το 2013. Η κρίση με το διαβρωτικό της χαρακτήρα επιδρά στην κυπριακή οικογένεια αλλά και σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο,

επιφέροντας επώδυνες κοινωνικές επιπτώσεις κυρίως στις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων και των ανήλικων παιδιών.

Σε έρευνα που διεξήχθη κατά τη σχολική χρονιά 2013-2014 σε σχολεία της Κύπρου και της Ελλάδος με θέμα: «Πώς επηρέασε και εξακολουθεί να επηρεάζει η οικονομική κρίση το σχολείο μας», στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος *eTwinning*, διεφάνη ότι, η παιδεία και η υγεία είναι οι τομείς που έχουν πληγεί περισσότερο από τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης.

Παράλληλα, από το 2014 τα τηλεοπτικά και έντυπα Μ.Μ.Ε ξεκινούν να προβάλλουν όλο και περισσότερο τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές/τριες, οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί με επικέντρωση στα οικονομικά προβλήματα, στην κακή σωματική και ψυχική υγεία των μαθητών/τριών, στα κοινωνικά ζητήματα βίας, κακοποίησης, εξάρτησης από ουσίες, παραβατικότητας, μετανάστευσης κ.λπ, που εισχωρούν πλέον στο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο αδυνατεί να ανταποκριθεί.

Η χρηματοδότηση του προγράμματος ολοκληρώνεται το 2017. Ελπίζεται ότι θα συμπεριληφθεί στον κρατικό προϋπολογισμό, δεδομένου ότι οι περισσότεροι Δήμοι δεν θα μπορούσαν από μόνοι τους να το χρηματοδοτήσουν, με συνέπεια να κινδυνεύουν να μείνουν εκτεθειμένοι τόσο οι ίδιοι οι επαγγελματίες όσο και οι φορείς, οι μαθητές, οι γονείς, οι καθηγητές και οι κοινότητες που επωφελούνται από τις υπηρεσίες των κοινωνικών λειτουργών.

5. Επίλογος

Όπως διαπιστώνεται, τρεις βασικές συνιστώσες καθόρισαν την ανάπτυξη της σχολικής κοινωνικής εργασίας στην Κύπρο: α) οι προκλήσεις και οι ανατροπές που αναδύονται μέσα από την εφηβική ηλικία, β) οι κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές αλλαγές καθώς και γ) η αμφισβήτηση της δυνατότητας του σχολείου αναφορικά με τους στόχους, τη λειτουργία και την εκπαιδευτική του διαδικασία να ανταποκριθεί στις ατομικές, οικογενειακές και κοινωνικές ανάγκες της εποχής.

Καθοριστικές στην πρωτοεμφάνιση της σχολικής κοινωνικής εργασίας αποτέλεσαν οι ατομικές ενέργειες που προέρχονταν από το χώρο της ίδιας της εκπαίδευσης και ειδικότερα του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού. Παρ' όλο που το βάρος της κάλυψης των αναγκών των σχολικών μονάδων από κοινωνικούς λειτουργούς μετατοπίστηκε στο Υπουργείο Εργασίας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και συγκεκριμένα στις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας μέσα από την απόσπαση λειτουργών ευημερίας στα σχολεία, εντούτοις οποιεσδήποτε δράσεις αναπτύσσονται και εφαρμόζονται προέρχονται από πρωτοβουλίες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, κυρίως με τη μορφή αγοράς υπηρεσιών μέσα από συγχρηματοδοτούμενα έργα από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Κυπριακή Δημοκρατία.

Η σχολική κοινωνική εργασία στην Κύπρο εμφανίζεται διαχρονικά πειραματικά και πιλοτικά με διάφορες μορφές, τύπους και ρόλους που αναπτύσσουν οι κοινωνικοί λειτουργοί και εφαρμόζεται έτσι για 74 ολόκληρα χρόνια, κυρίως μέσα από το συστημικό μοντέλο παρέμβασης της κοινωνικής εργασίας, με επικέντρωση σε δράσεις και παρεμβάσεις πρόληψης, αντιμετώπισης των παραγόντων κινδύνου και ενίσχυσης των προστατευτικών παραγόντων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Constable (2008), οι κοινωνικοί λειτουργοί δρουν εκεί που τα παιδιά, οι οικογένειες, τα σχολεία και οι κοινότητες συναντώνται, εκεί που οι ελπίδες διαψεύδονται, εκεί που υπάρχουν κενά και εκεί που η εκπαίδευση δυσλειτουργεί. Οι δράσεις και παρεμβάσεις των κοινωνικών λειτουργών επιτυγχάνονται μέσα από τις βασικές μεθόδους κοινωνικής εργασίας με άτομα, οικογένειες, ομάδες και κοινότητες.

Λόγω του πιλοτικού της χαρακτήρα, η μέχρι σήμερα εφαρμογή της σχολικής κοινωνικής εργασίας στην Κυπριακή Δημοκρατία χαρακτηρίζεται από διάσπαρτες και αποσπασματικές ενέργειες και δράσεις, αμφιλεγόμενο εργασιακό καθεστώς των επαγγελματιών του πεδίου, έλλειψη νομικού πλαισίου εφαρμογής, ανεπάρκεια κατανόησης από αρμόδιους φορείς και υπηρεσίες της αναγκαιότητας, της στόχευσης και του πεδίου δράσης της, αδυναμία επιλογής αρμόδιου κρατικού φορέα παροχής και υποστήριξης της καθώς και απουσία εξειδικευμένης εκπαιδευτικής κατάρτισης για τους επαγγελματίες.

Αυτά λοιπόν σήμερα καλείται η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας στην Κύπρο να διαχειριστεί σε ό,τι αφορά την προώθηση και ανάπτυξη της σχολικής κοινωνικής εργασίας με προτεραιότητα τη θεσμοθέτησή της μέσα από ένα νομικό πλαίσιο εφαρμογής που θα πρέπει να αποτελέσει τη βάση των μελλοντικών σχεδιασμών της.

Αντίστοιχα, σε ένα διευρυμένο πλαίσιο αναφοράς, η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας καλείται να διαχειριστεί τη δημιουργία ενός εθνικού προτύπου και προσέγγισης της σχολικής πρακτικής, τη θεσμοθέτηση θέσεων Σχολικών Κοινωνικών Λειτουργών στην εκπαίδευση, τη σύναψη συμβάσεων με εξωτερικούς παρόχους υπηρεσιών πρόνοιας, υγείας και ψυχικής υγείας, τη σύνδεση των παρεμβάσεων των Σχολικών Κοινωνικών Λειτουργών με συγκεκριμένα μαθησιακά αποτελέσματα (όπως τα αποτελέσματα των εξετάσεων, οι βαθμοί και οι παρουσίες), την πολυπολιτισμική προσέγγιση, τη θεμελίωση των παρεμβάσεων και των αποτελεσμάτων σε επιστημονική τεκμηρίωση και διαφοροποίηση μεταξύ ακαδημαϊκών και συμπεριφοριστικών μορφών παρέμβασης (Constable, McDonald & Flynn, 2002; Dupper & Dupper, 2002; Knapp, & Jongsma, 2003).

Εν κατακλείδι, η σχολική κοινωνική εργασία στην Κύπρο επιβεβαιώνεται ποικιλοτρόπως, μέσα από τη μακρά ιστορική της διαδρομή, ως υποχρεωτική και αναγκαία εφαρμοσμένη επιστήμη στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Βιβλιογραφία

- Allen-Meares, P., Welsh, B., & Washington, R. (2006). *Social Work Services in School*. Boston, MA: Pearson Education.
- Bye, L., & Alvarez, M. (2006). *School Social Work: Theory to practice*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
- Γεωργίου, Σ. (2000). *Σχέση Σχολείου - Οικογένειας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Constable, R., Massat, C.R&McDonald, S.J. (2008). *School Social Work: Practice, Policy, and Research Perspectives* (7th ed). Paperback.
- Constable, R., McDonald, S., & Flynn, J. (2002). *School Social Work: Practice, Policy, and Research Perspectives*. (5th ed.). Lyceum Books Inc.
- Dupper, T., & Dupper, D. (2002). *School Social Work: Skills and Interventions for Effective Practice*. Hoboken, NJ: Wiley, John & Sons, Inc.
- Ehrenreich, J. (1985). *The Altruistic Imagination: A History of Social Work and Social Policy in the United States*. New York: Cornell University Press.
- Ζωγράφου, Α. (1993). *Σχολική Κοινωνική Εργασία*. Πάτρα: Τυπωθείω.
- ΙΑΚΕ. (1995). *Κοινωνική Εργασία στο Σχολείο - Πρόληψη και Καταπολέμηση της χρήσης των ναρκωτικών κατά τη σχολική ηλικία*. Αθήνα: ΙΑΚΕ.
- Καλλινικάκη, Θ. (1998). *Κοινωνική Εργασία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλλινικάκη, Θ. (2011). *Εισαγωγή στη Θεωρία και την Πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας*. Αθήνα: Τόπος.
- Κατσαμά, Ε. (2014). Σχολική Κοινωνική Εργασία και Κοινωνική Ένταξη. Στο Καλλινικάκη Θεανώ, & Κασσέρη, Ζαχαρούλα (Επιμ.) *Κοινωνική Εργασία στην Εκπαίδευση. Στα θρανία των ετεροτήτων*. Αθήνα: Τόπος.
- Κατσαμά, Ε. (2016). Παρεμβάσεις Κοινωνικής Εργασίας για την πρόληψη και την προαγωγή της Ψυχικής Υγείας στο Δημοτικό Σχολείο. Στο Παναγιωτόπουλος, Χρήστος (Επιμ.) *Κοινωνική Εργασία στα Σχολεία: Από την σχολική μονάδα στην κοινότητα - μία διεπιστημονική προσέγγιση*. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΩΝ.
- Knapp, S., & Jongsma, A. (2003). *The School Counseling and Social Work Treatment Planner*. Hoboken, NJ: Wiley, John & Sons, Inc.
- Νεοφύτου, Μ. (2017). Η άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας στο Ειδικό Σχολείο της Λάμπουσας. [Συνέντευξη]. 25 Μαΐου 2017.

Ιστοσελίδες

- Γ' Τεχνική Σχολή Λεμεσού (2016). Η Σχολή Λάμπουσα. Ανακτήθηκε στις 05 Οκτωβρίου 2016, από το <http://tech-scholi3-lem.schools.ac.cy/index.php?id=istorikosxolis>.

- Δήμος Λαπήθου (2015). Σχολή Λάμπουσας. Ανακτήθηκε στις 02 Φεβρουαρίου 2017, από το <http://www.lapithos.org.cy/default.aspx?articleID=2923>.
- Δήμος Στροβόλου (2016). Πρόγραμμα Σχολικού Κοινωνικού Λειτουργού. Ανακτήθηκε στις 03 Μαρτίου 2017, από το <http://www.strovolos.org.cy/archiki-selida/o-dimos/kinoniki-prosfora/idrima-polidinamo-dimotiko-kentro-strovolou/#toggle-id-11>
- Επιτροπή για τη Σχολική Βία. (2008). *Σύνοψη Έκθεσης της Επιτροπής για τη Σχολική Βία*. Ανακτήθηκε στις 19 Ιανουαρίου 2017, από το http://www.paideia.org.cy/upload/1_12_2009_sholiki_via.pdf
- Κοκκινίδης, Μ. (2016). Λάμπουσα - Όταν τα παραβατικά παιδιά πήγαιναν σε Σχολή. Ρεπόρτερ. Ανακτήθηκε στις 06 Μαρτίου 2017, από το <http://www.reporter.com.cy/local-news/article/63983/>
- Λύκειο Σολέας (2014). Έρευνα με θέμα: «Πώς επηρέασε και εξακολουθεί να επηρεάζει η οικονομική κρίση το σχολείο μας». Ανακτήθηκε στις 18 Φεβρουαρίου 2017, από το <http://lyk-solea-lef.schools.ac.cy/etwinning.html>.
- Μηχανή του Χρόνου (xx). Αφιέρωματα: Το καμάρι του κυπριακού εκπαιδευτικού συστήματος. Το Αναμορφωτήριο που αποτελούσε πρότυπο για την Ευρώπη. Τα αναμόρφωναν με αγάπη και όχι ξύλο. Ανακτήθηκε στις 10 Νοεμβρίου 2017, από το <http://www.mixanitouxronou.com.cy/afieromata/to-kamari-tou-kipriakou-ekpedeftikou-sistimatos-to-anamorfotirio-pou-apotelouse-protipo-gia-tin-evropi-ta-anamorfonan-me-agapi-ke-ochi-xilo/>
- Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας (2009-2014). Ετήσιες Εκθέσεις Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας, 2009-2014. Ανακτήθηκαν στις 05 Νοεμβρίου 2016, από το http://www.mlsi.gov.cy/mlsi/sws/sws.nsf/dmlannualrpt_Archive_gr?OpenForm.
- Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας (2010). Ιστορικά στοιχεία. Ανακτήθηκε στις 05 Νοεμβρίου 2016, από το http://www.mlsi.gov.cy/mlsi/sws/sws.nsf/dmlhistory_gr/dmlhistory_gr?OpenDocument